

İBTİDAİ SİNİFLƏRDƏ QEYRİ-STANDART DƏRSLƏRİN TƏŞKİLİNƏ DAİR

Humay Cəbiyeva,
ARTİ-nin baş mütəxəssisi

açar sözlər: qeyri-standart dərslər, dərslərin səmərəliliyi, dərslər-ekskursiya, nağıl-təpşırıq, xalça sexi, xana, əyanilik, yaradıcılıq;

ключевые слова: нестандартный урок, эффективность урока, урок-экскурсия, задача-сказка, ковровый цех, хана–ковроткаческий станок, наглядность, творчество;

key words: non-standard lesson, effectiveness of the lesson, lesson-excursion, task-fairy tale, bucket workshop, han – kowtrow machine, visibility, creativity.

Təlimin səmərəsi onun hansı formada təşkil olunmasından asılıdır. Buna görə də təlimin səmərəli formalarının seçilməsi böyük əhəmiyyətə malikdir.

Təlimin təşkili formalarından biri qeyri-standart dərslərdir. Belə dərslər, mahiyyət etibarilə, standart quruluşa malik olmayan, improvizə edilmiş dərslərdir. Belə dərslərin yaranması təhsilin demokratik

əsaslarda qurulmasının nəticəsidir.

Qeyri-standart dərslər şagirdlərdə dərslərə maraq yaratmağa, idrak proseslərini (diqqət, düşüncə, təxəyyül, yaddaş və s.), yaradıcılıq qabiliyyətlərini inkişaf etdirməyə, lazım gəldikdə bir fəaliyyətdən digərinə keçməyə imkan verir. Qeyri-standart dərslərin formaları müxtəlifdir: – ŞHK (Şən və Hazırcavablar Klubu), dərslər-ekskursiya, dərslər-oyun, dərslər-müsabiqə, dərslər-nağıl, dərslər-yarış, yaradıcı dərslər, integrativ dərslər və s. Bu formalardan həm yeni, həm də ümumiləşdirici dərslərdə istifadə etmək olar.

Şagirdlər qeyri-standart dərslərə əsaslı şəkildə hazırlanmalı, onun məqsədi, gedişi barədə məlumatlandırılmalı, onlara qabaqlayıcı təpşırıqlar verilməlidir.

Dərslər-ekskursiya şagirdləri fəaliyyətin müxtəlif növlərinə cəlb edir, onların idrak fəallığını, bacarıqlarını inkişaf etdirir. Dərslərin bu formasında şagirdlər real həyatla dərslər arasında əlaqə yaradırlar. Əyanilik, elmilik, müyəssərlik, nəzəri və praktik xarakterli didaktik prinsiplər dərslər-eks-

kursiyada reallaşır. Müəllim ekskursiyanın məqsəd və vəzifələrini müəyyənləşdirməli, ona uyğun plan tərtib etməlidir.

Dərs-ekskursiya üçün məkanın seçilməsi də əsas şərtidir. Bu zaman təlim materialı ilə yanaşı, şagirdlərin marağı da nəzərə alınmalıdır. Əgər ekskursiya muzeydə, teatrda, rəsm qalereyasında və s. yerlərdə keçiriləcəksə, müəllim əvvəlcədən həmin təşkilatlarla əlaqə saxlamalı, onun vaxtını, ekskursiyanın mahiyyəti barədə məlumatı dəqiqləşdirməlidir. Ekskursiya zamanı müəllim çalışmalıdır ki, şagirdlər yalnız məlumatla yüklənməsinlər. Şagirdlər müşahidə edilən əşyanı diqqətlə nəzərdən keçirməli, əl ilə toxunmalı, iyləməli, əşya barədə onlarda tam təsəvvür yaradılmalıdır. Heydər Əliyev adına liseyin ibtidai sinif müəllimi, əməkdar müəllim Hökümə Xələflinin təşkil etdiyi “Xalça muzeyinə səyahət” adlı dərs-ekskursiyanı nəzərdən keçirək:

Sınıf: III ;

Fənn: Azərbaycan dili;

Standart: 1.1.1., 2.1.1.;

Mövzu: “Bahalı xalça”.

Azərbaycan mədəniyyətinin ən qədim nümunələrindən biri olan xalçalarımız haqqında daha ətraflı məlumat almaq, müxtəlif çeşidli xalçalarla tanış olmaq məqsədilə şagirdlər Xalça muzeyinə getdilər. Muzeyin şöbə müdiri Aygün Əliyeva iplər təbii boyalarla rəngləndiyi üçün xalçaların üzərindəki naxışların uzun illər solmaması, bir əsr əvvəl Qarabağda aparılan qazıntılar zamanı 2500 yaşlı Azərbaycan xalçasının tapılması, hazırda Sankt-Peterburqda, Ermitajda saxlanması barədə geniş məlumat verdi.

Uşaqlara xalçalar üçün ipliklərin rənglənməsində istifadə olunan təbii bitkilərin şəkillərindən ibarət stend nümayiş etdirildi. Şagirdlər Quba, Bakı, Şirvan, Şamaxı, Qarabağ və digər bölgələrimizin xalçaları ilə tanış oldular, həmin xalçaların üzərindəki naxışlar, onların mənalı haqqında geniş məlumat aldılar. Onlar buta naxışının 99 növünün olduğunu öyrəndilər. Azərbaycan xalqının milli mədəniyyətinin əvəzsiz nümunəsi olan xalçalarla tanışlıq onlarda xoş təəssürat yaratdı.

Xalçanın xanada toxunma prosesi şagirdlərə nümayiş etdirildi. *Əriş, arğac, ilmə, yun yumlaqlar*, Azərbaycan xalçalarında istifadə olunan naxışlarla (“buta”, “insan”, “ceyran”, “dövə”, “ulduz” və s.) əyani tanışlıq onları məmnun etdi. Şagirdlər öz təəssüratları əsasında esse yazdılar.

Dərs-ekskursiya. Bakı Avropa liseyinin ibtidai sinif müəllimi P. Qədimovanın “Sayların müəyyənləşdirilməsi və müxtəlif formalarda (barqraf, diaqram və ya cədvəl) göstərilməsi” mövzusunda dərs-ekskursiyanı nəzərdən keçirək.

Sınıf: IV

Fənn: riyaziyyat;

Standart: 5.1.1.;

Mövzu: “Sayların müəyyənləşdirilməsi və müxtəlif formalarda göstərilməsi” mövzuna dair məlumatları araşdırıb təqdim edin.

Dərs-ekskursiya təhsil ocağına yaxın ərazidə yerləşən parkda təşkil edilmişdir. Şagirdlər dərslərin VI bölməsində “Məlumatı araşdırın və təqdim edin” mövzusunda deyilənləri müxtəlif qrafik formalarda (barqraf, diaqram, cədvəl və s.) təqdim etmə, verilmiş rəqəmlərə görə ədədi ortanı, ən böyük fərqi, ən çox təkrarlanan nəticəni müəyyənləşdirmə bacarıqlarını göstərdilər.

Tapşırıqlar məntiqi, tənqidi və yaradıcı təfəkkürə uyğun tərtib edilmiş və əvvəlcədən şagirdlərə izah olunmuşdu. Sonra şagirdlər 4 qrupa bölündülər. Onlar müəyyən edilmiş vaxt ərzində üç tapşırıq yerinə yetirməli idilər:

1) Şagirdlər öz aralarında müzakirə prosesində nəyi araşdıracaqlarını müəyyənləşdirməli və işi 2 formada (barqraf və ya diaqram, barqraf və ya cədvəl) təqdim etməlidirlər.

2) Toplanılan məlumatlarda ədədi ortanı, ən böyük fərqi, ən çox təkrarlanan müvafiq nəticəni müəyyənləşdirməlidirlər.

3) Topladıkları məlumatlar əsasında belə məsələ qurmalıdırlar: “Gün ərzində parka cəmi 1850 nəfər adam gəlmişdi. Qadınların sayı uşaqların sayından 200 nəfər çox, kişilərin sayı isə uşaqların sayından 150 nəfər az idi. Gün ərzində parka neçə nəfər uşaq gəlmişdi?”. Tam, hissə modelinə uyğun məsələ qurulur.

Şagirdlər qruplara bölünürlər. Hər bir qrupa tapşırıq verilir:

I qrup : Park daxilindəki vəhşi və ev heyvanlarının, quşların fiqurlarının sayını müəyyənləşdirin. Məlumatı barqraf şəklində təqdim edin.

II qrup : Gün ərzində parka daxil olan kişi, qadın və uşaqların təxmini sayını müəyyənləşdirin. Məlumatı cədvəl şəklində təqdim edin.

III qrup : Parkın ərazisində olan, cərəyanla və cərəyansız işləyən attraksionların sayını müəyyənləşdirin. Məlumatı barqraf şəklində təqdim edin.

IV qrup : Parkın ərazisindəki dekorativ bitkilər, güllər və ağacların sayını müəyyənləşdirin. Toplanan məlumatları diaqram şəklində təqdim edin.

Müəyyən olunmuş vaxt ərzində tədqiqat aparılır, nəticələr təqdim edilir və qiymətləndirilir.

Nağıl-tapşırıq. Qeyri-standart dərslərin bu növü mövzu ümumiləşdirilərkən aparılır. Dərs şagirdlərə tanış olan nağıllar əsasında keçilir.

Nağıl və riyaziyyat bir-biri ilə uyğun olmayan anlayışlardır, lakin nağıl forması riyazi məsələlərə qeyri-adi, əyləncəli vəziyyətlərdən istifadə etməklə materialı mənimsəməyə imkan verir. Nağılların köməyi ilə şagirdlərdə dərslə maraq yaratmaq olar. Nağıl qəhrəmanlarına kömək məqsədilə təşkil olunan dərs əslində müəyyən məzmun standartlarının reallaşdırılmasına, riyazi bilik və bacarıqların formalaşdırılmasına xidmət edir.

“Zəngi” liseyinin ibtidai sinif müəllimi İlahə Rüstəmovanın iş təcrübəsindən:

“Su pərisi” nağılı. Biri var idi, biri yox idi, bir su pərisi var idi. Bir gün su pərisi dənizin dərinliklərindən suyun üzünə çıxdı. Ətrafa baxdı, yenilikləri, gözəllikləri gördü. Öyrəndi ki, hər bir inkişafın mənbəyində elm, bilik durur. Su pərisi qərara aldı ki, o da biliklərə yiyələnsin.

Su pərisi əvvəlcə saymağı öyrənmək istədi. Gəlin bu işdə ona kömək edək.

- Şəkildə neçə su ilbizi var?
- Neçə xərçəng var?
- Neçə dəniz atı var?
- Neçə böyük balıq var?
- Neçə kiçik balıq var?
- Kiçik balıqların sayı çoxdur, yoxsa böyük balıqların?

Şagirdlər suallara əsasən şəkil üzrə tapşırığı yerinə yetirirlər. Onlar guya Su pərisinə kömək edirlər, əslində isə saymağı öyrənirlər.

Su pərisi sayla bağlı öyrəndiyi biliklər haqqında dostlarına xəbər verdi. Dostları çox sevinirdilər.

– Uşaqların Su pərisinə nə dediklərini bilmək istəyirsinizsə, misalları həll edib, sözü tapın.

19–11= 8 f
 19–12= 7 ə
 20–19= 1 a
 22+8= 30 r
 6+8= 14 i
 15+5= 20 n

1	8	7	30	14	20
a	f	ə	r	i	n

– Su pərisi bilik qazanmaq istəyəndə siz ona kömək etdiniz. Onun da sizə sözü var. Tapın görək, o, nə demək istəyir?

20-8-11= **1....lər**
19-9-2= **8.....tə**
19-5-7= **7.....kür**
8+6+6= **20şək**

8	20	7	1
tə	şək	kür	lər

Beləliklə, nağıl-tapşırıqlar vasitəsilə şagirdlərdə hesablama bacarıqları inkişaf etdirilir. Təlim prosesində qeyri-standart dərslərə müraciət olunması şagirdlərdə təlimə marağı artırır, onların dərstdə fəal iştirakını təmin edir.

ədəbiyyat

1. Bəkirova E., Quliyeva-Rüstəмова İ. Riyaziyyatdan didaktik materiallar. (I sinif). Bakı, 2010.
2. http://muallim.edu.az/content/?category=arxiv&issue=16-2017&content_id=32.
3. <http://xn--ilabbnckbmcl9fb.xnp1>.
4. http://pedsovet.su/metodika/6519_urok_eksursia.
5. <https://open-lesson.net/4339/>.

ОБ ОРГАНИЗАЦИИ НЕСТАНДАРТНЫХ УРОКОВ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ резюме

В статье представлено организация нестандартных уроков в начальных классах. Отмечается, что использование нестандартных уроков в процессе обучения создает огромные возможности для эффективной организации деятельности учителя и познавательной деятельности учащихся.

ABOUT ORGANIZATION OF NON-STANDARD LESSONS IN INITIAL CLASSES summary

The article presents the organization of the non-standard lessons in primary classes. The use of the non-standard lessons in the learning process creates wide opportunities for the effective organization of teacher activities and the cognitive activity of students.